

KÜPECZI BÉLA :

EMINESCU — A ROMÁN NÉP NAGY KÖLTŐJE

Ez év január 15-én ünnepelte a román nép s vele együtt a klasszikus értékeket megbecsülő haladó emberiség a 19. század nagy költőjének, Eminescu Mihálynak századik születési évfordulóját. Ez az ünnep jelentős dátum a Román Népköztársaság kultúrforradalmának történetében. Eminescu költészete a burzsoá kritika és irodalomtörténet minden hamisításától megtisztítva most már félreérthetetlenül a nép kincsévé vált. A marxista-leninista kritika lehántotta a nagy költő művéről azokat az ellenséges „értékelés“- és „magyarázat“-rélegeket, melyeket a vezető osztályok kritikusai ráraktak és felfedte azt a nagy értéket, melyet ez a mű jelent ellentmondásai ellenére is.

A román feudális-burzsoá osztályok kritikusai megtettek mindent, hogy a költészet haladó, jövőbe mutató vonásait elhallgassák s kiemeljék mindazt, ami ezt el tudja választani a néptől és szűk dekadens irodalmi körök magánügyévé tudja tenni. Nem az ő „érdemük“, ha ez a kísérletük teljes egészében nem sikerült és ha a dolgozó nép magáénak vallotta mindig a költőt. A l'art pour l'art, a formalizmus, a pszihologizmus, a kozmopolitizmus vagy a nacionalizmus romániai képviselői a legkülönbözőbb hamisításokkal kísérleteztek. Egyesek azt próbálták bizonygatni, hogy Eminescu műve elefántcsonttorony-költészet, mely elsősorban formális szépségeivel vagy világmegvető pesszimizmusával hat. Ennek a pesszimizmusnak a gyökereit a költő betegségében vagy a schopenhaueri, esetleg ind filozófia hatásában keresték, de gondosan elkerülték azt, hogy társadalmi okaira rámutassanak. Sokan a német, sőt egyesek a francia romantika folytatójaként tüntették fel, mások viszont a költészet nacionalista hangjait kiemelve a román „fajiság“ kifejezőjét látták benne.¹ Ezek a hamis nézetek nem álltak meg az akkori országhatároknál, hanem áterjed az más országok burzsoá irodalomtörténetébe és kritikájába is.

Magyarországon, ahol az uralkodó osztályok sovínista politikájának következtében alig jelent meg a román irodalom kérdéseivel foglalkozó komoly tanulmány, az érdeklődő elsősorban világirodalomtörténetekben, lexikonokban nézhet utána, hogy vajjon ki is volt Eminescu. Ezek a világirodalomtörténetek, melyek általában minimális teret adnak a keleteurópai népek irodalmának, elismélik a fent ismertetett nézeteket s különösen előszeretettel emelik ki a román költő pesszimizista-voltát. Anélkül, hogy teljességre törekednénk, bemutattunk néhány ilyenfajta jellemzést. A Heinrich-féle Egyetemes Irodalomtörténetben, mely elég részletesen foglalkozik a román irodalom problémáival, az életrajzi adatok után ezt olvassuk: „Az ő (Eminescu) pesszimizmusa nem a beteg s a világgal meghasonlott ember pesszimizmusa, hanem azé a férfiő, aki a büleseleti iskolák tanításaiból szúrta le a világfájdalmát s aki fellázad

¹ A román uralkodó osztályok kritikusairól N. Moraru írt részletes tanulmányt, Studii si eseuri, Buc., 1950., 275.

az élet meddő küzdelmei ellen.¹ Mintha a jасsi konzervatív irodalmi körnek, a Junimea-nak kritikusként, Titu Maiorescut hallanók, aki a legélesebben lagadta azt, hogy Eminescu pesszimizmusának társadalmi alapja lett volna!² Így másik magyar kézikönyv, a Világirodalom Története ugyancsak átvesszi a román burzsoá kritika közhelyét s ezt írja: „Eminescu Schopenhauer szellemétől áthatott lírai fatalista“.³ A Dézsi szerkesztette Világirodalmi Lexikonban Bitay Árpád az adatok ismertetése után azt emeli ki — s ez számára fontos Eminescu költészetében — hogy a román költő „rokonszenvezett a katolicizmussal“. Szerb Antal Világirodalomtörténetének Függelékében, ahol a kis népek irodalmát tárgyalja, úgy emlékezik meg Eminescuról, mint a „románok európai színvonalú költőjéről“ és „pesszimizista lírikusról“.

Nem kapunk jobb képet erről a költészetről akkor sem, ha a magyarul Eminescu-tanulmányokat vizsgáljuk meg. Úttörők ezen a téren Szöcs Géza és Cristea Illés munkái, amelyek 1895-ben jelentek meg és összefoglalják a román kritika addigi eredményeit. Szöcs Géza késégtelen érdeme, hogy tekintetbe veszi Eminescu első marxista értékelőjének, D. Gherea-nak nézetét is.⁴

1918 után főleg Erdélyben sok kisebb-nagyobb cikk vagy tanulmány foglalkozott a nagy román költővel, ezek azonban semmi újat sem hoztak, legtöbbször T. Maiorescu, Vianu és más burzsoá kritikusok véleményét ismételtették és különböző többé-kevésbé alaptalan irodalmi párhuzamokat igyekeztek felállítani.⁵

Magyarországon a harmincas évektől kezdve Gáldi László kísérelte meg Eminescu költészetének különböző oldalait megvilágítani. A román filológia eredményeit felhasználva és új utakat is keresve, Gáldi elsősorban az úgynevezett középeurópai összehasonlító irodalomtörténet szempontjából nyult a kérdéshez. Ez részint hatáskutatást jelentett, részint a „lelki strukturák“ olyan összehasonlítását, mely nem vette tekintetbe a társadalmi, az osztálytényezőket. A hatásokat illetően nagy jelentőséget tulajdonít a „tájrajzi problémáknak“ és Eminescu-t éppen ezért a középeurópai kultúrkör lírikusának tünteti fel, aki elsősorban a német kultúrához kapcsolódik.⁶ A „lelki strukturák“ összehasonlítása viszont oda vezet, hogy a román költőt egyszer Vörösmartyval,⁷ másszor Kőleseyvel hasonlítja össze, sőt bár a múltban tiltakozott az Eminescu—Petőfi párhuzam ellen,⁸ 1947-ben már maga is megkísérli ezt az egybevetést.⁹ Más tanulmányaiban a költő alkotó munkáját igyekszik nyomonkövetni és itt beletéved a pszichológizáló kritika útvesztőjébe.¹⁰

Nem kétséges, hogy ezek a tanulmányok sok részletkérdést helyesen mutatnak meg, de a maguk egészében a Horthy-korszak irodalomtörténeti kutatásainak útjait példázzák; rávilágítanak a magyar uralkodó osztályok érdekeit

¹ Egyetemes Irodalomtörténet, szerk.: Heinrich Gusztáv. A román részt Alexics György írta, Budapest, 1905, II. 854.

² T. Maiorescu: Eminescu și poeziile sale (E. és költeményei), Critice, III. Buc., 1908, 113.

³ A Világirodalom Története, P. Wiegler nyomán Király György és Túróczi-Trostler József közreműködésével átdolgozta Benedek Marcell, Budapest, é. n. I. 205.

⁴ Szöcs Géza: Eminescu és Egy pár szó Eminescu irodalmáról, Nagy-Szeben, 1895; Cristea Illés: Eminescu élete és művei, Szamos-Újvár, 1895.

⁵ Ebből a szempontból legjellemzőbb Kristóf György tanulmánya: Eminescu M. költeményei, Erdélyi Múzeum, 1935. — A szerző Eminescut Petőfihez hasonlítja.

⁶ A középeurópai irodalomtörténet lehetősége: I. Eminescu és Közép-Európa, Apollo, IV. 134. lap. — A szerző Eminescu Horatius fordítása kapcsán azt állítja, hogy a román költő magyar példa nyomán gondolt erre a munkára.

⁷ Eminescu és Vörösmarty, Vasárnap, XXII. 107.

⁸ Kőlesey és Eminescu sztoicizmusa, Apollo, X. 72.

⁹ Petőfi és Eminescu. Sorsunk, 1947. okt.

¹⁰ Lucifer és Luceafăr, Egyetemes Philologiai Közöny, 1947. máj., 115. lap.

kiszolgáló, nacionalista jellegű irodalomtörténet és a szellemtörténet módszereire, melyekkel meghamisították vagy elködösítették a valóságot.

A szellemtörténet lecsapódása az 1947-ben megjelent Eminescu Válogatott versei című kötet bevezetője is. „Eminescu Mihály, az európai szellem országokon átfutó római limesének egyik őrtornya, mely messzi testvértornyok felé küldi riadt fényjeleit.” — ez a sommás „jellemzés” olvasható mindjárt a tanulmány elején, melyben a szerző nem fukarkodik a nagy párhuzamok számával. Hivatkozik Hugora, Goethere, Schillerre, Byronra, Aranyra, Vajda Jánosra, Reviczky Gyulára és Komjáthy Jenőre. Eminescut „hasadt és elveszett léleknek” tartja, akinek az a lényeges vonása, hogy kora egyik legnagyobb pesszimistája. Ezt a pesszimizmust a Bécsből hazahozott „spirocheta pallidák”, a Berlinből importált „Nirvána-bölcselet”, a „mostoha viszonyok” és „családjának ijesztő pusztulása” magyarázzák. A költő politikai magatartását így jellemzi: „nem reformer, hanem elkeseredett hagyományörző, amilyen csak egy ortodox román lélek lehet.”¹¹ Ez a tanulmány csaknem típusa az esztétizáló, irracionális kritikának, melynek káros maradványai még ma is kísértnek.¹²

Ilyen és hasonló nézetekkel szemben vette fel a harcot a marxizmus-leninizmus útmutatásait követő új román kritika, mely a klasszikus hagyományok átértékelésében a burzsoá kozmopolita és formalista művészeti felfogások elleni harc döntő tényezőjét látja. Eminescu költészetének átértékelését célzó munka még csak kezdetén áll, de eredményei máris felfedik a burzsoá kritika hamisításait és így joggal lehet mondani, hogy visszadják ezt „a büszke értéket” a népnek. Az alábbiakban igyekszünk majd felvázolni azt a képet, melyet a valódi Eminescuról kaphatunk az említett tanulmányok alapján. Ez a kísérletünk — véleményünk szerint — nemcsak a román költő helyes bemutatása szempontjából hasznos, hanem azért is, mert az ismeretett anyag felhívja a figyelmet az átértékelés általános kérdéseire és a megoldási lehetőségekre.

* * *

Az 1848-as forradalom elbukott a román Fejedelemségekben, mert a burzsoázia a helyett, hogy a paraszti tömegekre támaszkodott volna, elkezdett alkudozni a nagybirtokos bojárssággal. Ez a forradalom azonban mégsem volt hiábavaló: alapjaiban ingatta meg a feudális rendet és a tömegekben felébresztette a vágyat a nemzeti függetlenség és a szociális igazságosság után.¹³ 48 után alakul ki a modern román állam: 1859-ben egyesül Moldva és Munténia és 1878-ban Románia felszabadul Törökország fennhatósága alól. Ennek az új államnak vezető osztályai a bojársság és a burzsoázia, mely utóbbi miután az 1848-as forradalom ügyét elárulta, szövetségre lépett a dolgozók kizsákmányolása érdekében a nagybirtokosokkal. A korszakot a kapitalista fejlődés gyors üteme jellemzi, melynek során üzemek ezrei létesülnek (csak 1848-tól 1866-ig háromezerral nő az ipari vállalatok száma) nagyrészt külföldi tőkebefektetésekkel. Ezzel párhuzamosan gyarapszik és erősödik a román munkásosztály, mely az 1870-es évek táján már szervezkedni kezd először az orosz narodnyik mozgalom, majd a nyolcvanas évektől kezdve a marxista ideológia útmutatása alapján. A kapitalista fejlődés kialakítja a kulákságot és ugyanakkor fokozza a szegényparasztság nyomorát, amelyet az 1864-ben

¹¹ Eminescu Válogatott Versei, szerk.: Gáldi László és Kéki Béla; a bevezetést írta: Jékely Zoltán, Officina, 1947. Budapest.

¹² Az erdélyi Utunkban Kelemen Béla Eminescu és a magyarok című cikkében így jellemzi a magyar Eminescu-irodalmat: „Eminescu magyarnyelvű méltatói vagy közvetítései a román irodalomtörténészek osztályérdek szabta fejtegetéseit, vagy azok nyomán haladva, társadalmi és osztályalapot semmibe véve, a költő verseiben katolikus reminiscenciákat fedeztek fel, vagy a népies versektől eltekintve, csaknem egész költészetét hatásköltészetnek tekintették.” Utunk, 1950. jan. 14.

¹³ Istoria României (Románia története), szerk.: M. Roller, 1947, Buc. 182. lap.

végrehajtott, szűk határok közt mozgó földreform nem enyhített. Eminescu elsősorban a szegényparaszttság helyzetét ismerte s ez döntő fontosságú volt mind ideológiai, mind pedig költői fejlődése szempontjából.

1850. január 15-én született az északmoldvai Botoşani melletti Ipoteşti faluban (vagy talán magában Botoşani-ban) kisnemesi családból. A család helyzete — annak ellenére, hogy az apa a „főadószedői“ címet viselte — nem volt rózsás. Eminescu a parasztok körében eltöltött gyermekora után az akkor Ausztriához tartozó Csernovicban német gimnáziumban tanul, ahol azonban számára nem a német irodalom jelenti a nagy élményt, hanem az erdélyi származású Aron Pumnulnak a tanítása, aki megismerteti őt a korabeli és régi román irodalommal és a román történelemmel. Nem kétséges, hogy éppen Csernovicban találkozik először az 1848-as nemzedék hagyományaival. Itt azonban nem marad sokáig: a nélkül, hogy a gimnáziumot elvégezné — vándorútra kél. 1864-től kezdve 1868-ig kisebb-nagyobb megszakításokkal beharangolja Moldvát, Erdélyt és Havasföldet s közben vándorszínész társulások sűgője, diák, lovászegény vagy kikötői munkás. Ezek a vándorévek rendkívül jelentősek Eminescu fejlődése szempontjából. Ekkor még jobban meglátja a kizsákmányoltak, az elnyomottak helyzetét s ez a tapasztalata táplálja lázadását a társadalmi igazságtalanságok ellen. Ugyanakkor alaposan megismeri az erdélyi románságot, annak történetét és főleg irodalmát, melynek nagy jelentősége van az egész román újjászületés szempontjából. Végül — de nem utolsó sorban — ezek a barangolások módot nyújtanak arra, hogy tanulmányozza a nép irodalmát és nyelvét s ez a tanulmányozás — melynek nyomait népköltészeti gyűjteményében is megtaláljuk — egész munkássága szempontjából döntő jelentőségű lesz.

1869-ben családja felküldi őt Bécsbe, ahol mint rendkívüli hallgató beiratkozik az egyetemre. Irodalmi és filozófiai tanulmányokkal foglalkozik, de élénk figyelemmel kíséri a nemzetközi és az osztrák-magyar politikai helyzetet is. A kor nagy eseményének, az 1871-es párizsi kommunének minden mozzanatát nyomon követi s ugyancsak nagy érdeklődéssel figyeli az erdélyi románok politikai helyzetének alakulását. Ekkor már írói munkássága kibontakozóban volt: 1866-ban küldte be első versét a Váradon megjelenő Familiának és 1870-ben válik ismertté a neve Romániában, amikor a konzervatív párt egyik vezetőjének, Titu Maiorescunak irányítása alatt álló Convorbiri Literare (Irodalmi beszélgetések) megjelentette Vénusz és Madonna című versét. Bécsből küldi a Budapesten kiadott Federatiunea című román lapnak politikai cikkeket.

1872-ben visszatér Moldvába, de csak rövid időre, mert a Junimea (Fiatalok) konzervatív-párti irodalmi kör támogatásával Berlinbe kerül, ahol 1874-ig elsősorban a német filozófiával és főleg Schopenhauerrel foglalkozik, de természetesen folytatja irodalmi tanulmányait is. Az éppen uralmon levő konzervatívok egyetemi katedrát ajánlanak fel neki. Eminescu nem fogadja el ezt az ajánlatot s így mikor hazatér, a jasi Központi Könyvtárhoz nevezik ki. Nemsokára azonban az ipari burzsoáziát képviselő liberális párt kerül uralomra s a költőt — mint a konzervatív Junimea emberét — kiteszik állásából. Ekkor rövid ideig tanfelügyelő lesz, majd, hogy megélhessen, kénytelen a Courierul din Jasi című helyi lapnak dolgozni, amelytől viszont az intrikák miatt megválízik. A legnagyobb nyomorban elfogadja Titu Maiorescunak azt az ajánlatát, hogy a konzervatív Timpul (Idő) című Bukarestben megjelenő lapnál vállaljon szerkesztői munkát. 1877-től 1883-ig jelenteti itt meg cikkeket, melyek sok esetben nem a szerkesztőség, hanem Eminescu egyéni véleményét képviselik s melyek miatt éppen ezért rengeteg kellemetlensége van. A nyomor, a sok hajszasúlyosbítják lappangó betegségét: 1883-ban megőrül. Először Romániában, majd Döblingben ápolják, ahonnan félig gyógyultán egy olaszországi út után hazakerül. Itthon azonban

már nem képes teljes értékű munkát végezni — visszaesik betegségébe és 1889. június 15-én az egyik bukaresti kórházban meghal.

Ez a vázlatos életrajz rámutat arra a tényre, melyet a burzsoá irodalomtörténet és kritika igyekezett elkerülni, hogy t. i. Eminescu kétségtelenül a román uralkodó osztályoknak, a feudális-burzsoá szörnyszövetségnek áldozata volt. Ennek az elnyomó, a szellemi munkást meg nem becsülő uralomnak a hatását nemcsak élete, hanem költészete is megsínylette. Már itt utalhatunk arra, hogy a magyar irodalomtörténészek által is oly sokszor emlegetett eminescui pesszimizmus ennek a társadalmi helyzetnek a befolyására alakult ki.

A fiatal Eminescu ugyanis — amikor még nem került szembe a román vezető osztályok politikájával — nem a lemondást hirdette, hanem a forradalmi hagyományokhoz kapcsolódott. Költészete — amint egyik marxista méltatója írja — „az 1848-as forradalmi mozgalom és kulturális újjászületés talajából szívta fel az életet adó nedveket“.¹⁴

Ez a megállapítás felhívja egyébként a figyelmet a kozmopolita kritika hamisítására, mely a román költőt különböző külföldi áramlatok képviselőjeként igyekezett feltüntetni, akinek megjelenése meteorszerű volt a román irodalomban. Ez az állítás helytelen: Eminescu útját a román írók, a forradalmi mozgalmakban résztvevő romantikusok készítették elő s maga is rámutat — például az Epigonok című versében —, hogy milyen nagy értéket jelentettek számára Alexandrescu, Bolliac, Alecsandri és a többiek. Jellemző, hogy Eminescu 1877-ben, amikor a Bălcescúra hivatkozó liberálisok ellen hadakozik, akkor is a legnagyobb elismeréssel emlékezik meg az 1848-as havasalföldi forradalom radikális szárnyának vezetőjéről, a földreform és a magyar és román népek közötti megegyezés szorgalmazójáról.¹⁵ Az Epigonokban, de másutt is éppen ezzel a forradalmi nemzedékkel állítja szembe kora világfájdalmas fiataljait, akik semmiben sem hisznek, akiknek nincsenek eszményeik.¹⁶ A költő forradalmi lendületére jellemzők azok a versszakok, melyekkel a Feslett ifjakhoz fordul, megbélyegezve a társadalmi igazságtalanságokat és harcra szólítva a fiatalokat:

Fel hát!... A múlt évek egyetlen hadba róva,
Zászlóikat kibontják, — feltámadt újra Róma

És győztes útra lép.

Sugárzó isten-arccal, de megkövült erővel,
Örök szövétnekével, dicső időkhöz nő fel,

A nagy császár: a Nép!

Fel hát!... a gyilkos örvény, hogy pusztulásba csaljon
Mint megriadt oroszlán, oly gyászos, durva hangon,

A népre rádörög;

Ki lélegzik: szabad lény, — e föld mindenkié lesz
Igazság és szabadság: nem szó csupán, de fény ez,
Nagy ünnep és örök!

(Lajtha Géza ford.)

A lázadás hangja jelentkezik A szegény Dioniz gondolatai című versében is, melyben feltárja azt a sorsot, melyet a kapitalizmus juttat osztályrészül a költőnek. Az Élet című költeményében egy kis varrólány történetén keresztül tárja elénk a proletár nyomor sötét képét. A társadalmi igazságtalanságok, a kizsákmányolás elleni lázadását leghatározottabban az Angyal

¹⁴ Ignat, Cu privire la opera lui Eminescu, Scânteia, 1950, I, 13.

¹⁵ Timpul, 1877, november 24. V. ö. Eminescu, Scrieri politice, Clasicii români comentati, 92. lap.

¹⁶ Terouțiu-Cardaș: Studii și Documente literare, I. Buc, 1931, 311—3.

és démon, valamint a Császár és proletár című versek fejezik ki s ezekkel kapcsolatban jelentkezik a legélesebben a Titu Maiorescu által képviselt l'art pour l'art kritika kártékony beavatkozása is. Rendkívül leleplező, hogy a konzervatív Convorbiri Literare az Angyal és démonból kihagyja azokat a versszakaszokat, melyekben a költő, a „démon“, megbélyegzi a kizsákmányolást és annak minden ködösítést szolgáló eszközét:

Isten? Néma árnyék, mázsás súllyal, mely csak nyomja
Vállatok, de vak és sötét vagy gonosz, ha van egyáltalán. --
És ha van nagyobb hatalma, hogy erőt vegyen a rossz uralmán,
Hát miért késik? S ha ő is gonosz, úgy mi gondja

Lehet embernek vele? De nincs Isten. S e földi Igazság
Csak önkény láncra rajtatok; törvény nem arra nehezül,
Ki hozta, ki könnyen él e törvényen belül.
Hisz úgy alkotta, hogy jó bírái bármikor kiforgathassák.

Jóság? Ha tied az ország, szíved könnyen meglágyulhat.
Haza? Őket istápolja csak s a hatalom zord pálcája.
Árnyékában rájuk csak dics s ránk keserűség hullhat --
Ő csalók vagytok -- s mi kifosztottak nyája.

Butítanak, hogy csak higyjünk s ők nem hisznek semmiben.
Háborúban hull a vérünk s pusztulunk mint kergő barmok.
Vérünkön hízik és nő s gyűjt tekintélyt a zsarnok,
Mi: söpredék, ők: arany, miénk: a harc, övék: a félelem.

(Lajtha Géza ford.)

Egy percig sem kétséges, hogy ezek az igazságok nem tetszhettek a bojár kizsákmányolóknak, akik uralmukat hasonló eszközökkel igyekeztek fenntartani. Éppígy nem tetszett nekik Eminescu másik nagyjelentőségű verse, a Császár és proletár sem. A költő még Bécsben fogott ennek megírásához s az első változatban a Proletár címet adta költeményének. 1871-ben a kormán híreinek hatására hozzásatolt egy részt a párizsi barrikádharcokról. E versben miután a proletár feltárja a kizsákmányolókat minden aljasságát, felfedi az általuk idézett igazság, erény, vallás, törvény igazi jellegét, majd így folytatja:

Miért legyünk a hitvány vagyon rabszolga népe,
Kik morzsákat nyerünk csak a munkánk száz baján?
Miért csupán aszályt és halált kapunk cserébe,
Míg ők a mennyben élnek, mulatva és henyélve,
S a kéjtől rá nem érnek meghalni sem talán?

Nos, elfelejtitek tán, hogy szám s erő tiétek?
Csak épp akarnotok kell, hogy földet osszatok.
Ne rakjatok fallat már a kincsük rejtekének,
Hova elzárjanak majd, ha dac nyállal belétek,
Hívén, hogy bárki jussa az életadta jog.

Törjétek össze végre e jogfosztotta rendet,
Mely mindent kétfelé oszt: itt gazdag, ott szegény.
Ki meghalt, az jutalmat se kap, de meg se szenved,
Hisz jussa már e földön mindenkinek teremhet, --
Legyen testvér s egyenlő itt minden gyerme lény.

(Lajtha Géza ford.)

Az első rész további szakaszában az anarchista és az aranykort elképzelő utópista vonásai megtalálhatók, a második rész viszont a hősiessen harcoló párizsi proletárokról ad nagyhatású képet. Maiorescu kérésére költőnk — aki közben visszaérkezett Romániába — pesszimizista részt kapcsolt a költeményhez, mely a császár elmékedéseit tartalmazza s melynek végső kicsengése:

Örök halálnak álma e mindenség, e lét.

Arra, hogy Eminescu miért fogadta el ezt a megoldást, még visszatérünk. Itt azonban szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a román munkásosztályt nem tévesztette meg Maiorescu mesterkedése: egyik legkedveltebb költeménye éppen a Császár és proletár első része volt.

A költő azonban nemcsak a szociális, hanem a nemzetiségi elnyomás ellen is felemeli szavát. Még Erdélyben jártában felmerül benne az a terv, hogy a kettős elnyomás ellen harcoló Horia alakját egy eposz főszereplőjévé teszi. Ugyancsak erdélyi tapasztalatait és kapcsolatait használja fel a Geniul pustiu (Magányos lélek) töredékben maradt regény megírásánál is. Hőse, Toma Tour („mour“ a románban felhőt jelent) Avram Jancu oldalán résztvesz az erdélyi románság küzdelmeiben, melyeket Eminescu sokszor helytelen szemszögből világít meg. I. Vitner marxista irodalomtörténész a regényt elemezve megállapítja, hogy „...a forradalom alapját képező osztályharc, a forradalom célkitűzései, a vezetők hibái és tévedései — nem tűnnek ki a cselekmény rémképekkel teletűzdelt bonyodalmából... Ez a költő szűk nacionalista szemléletéből következik: az 1848-as erdélyi eseményekben románok és magyarok közötti leszámolást látott és az osztályharcot nem látta meg bennük.”¹⁷ De nem szabad megfeledkezni arról, hogy még ennél a helytelen probléma-állításnál is találunk egy-két olyan utalást, melyek azt mutatják, hogy Eminescu szükségesnek tartotta a magyar és a román népek közötti együttműködést.¹⁸ Ugyanakkor fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az író hőst később szerepelteti Európa csaknem minden forradalmi megmozdulásában: ami maga is bizonyítja, hogy Eminescu 1870 táján rokonszenvezett ezekkel a mozgalmakkal. Erre fényt vet az a néhány sor, melyet egyhelyt a cári Oroszországról ír: „Ha Oroszországban élnék és a nép egy nagyszerű pillanatban börtönbe vetné zsarnokait, hogy lefejezze őket, hóhérnak én jelentkeznék, ha más nem akadnék! Ki róhatná ezt fel bűnül nekem? Ki mondhatná, hogy nem kötelességemet teljesítem.”¹⁹

Mindebből persze helytelen volna azt a következtetést levonni, hogy Eminescu forradalmár költő volt s helytelen éppen ezért Petőfihez hasonlítani. „Szemünkben — írja I. Vitner — a kizsákmányolás ellen őszintén és hévvel lázadó költő, aki erősen zavaros ideológiai látása miatt nem tudott a forradalmi öntudat fokáig emelkedni; ideológiai zűrzavarát fokozták a konzervatív körökhöz fűződő kapcsolatai és az a tény, hogy nem ismerte a munkásmozgalmat, mely hazánkban még csak csírájában volt, de azután fokozatosan erősödött és a román társadalomban az egyetlen haladó erőt jelentette.”²⁰ Erre az ideológiai zűrzavarra, bizonytalanságra utal már az a tény is, hogy engedte magát befolyásoltatni Titu Maiorescu kritikája által és módosította lázadó verseit. A kisnemességből származó, a parasztságot jól ismerő költőt megtevesztli a konzervatív párt politikája, mely a feudalizmus álláspontjáról bírálta a román kapitalista fejlődést, szerinte minden baj forrását. Ehhez a

¹⁷ I. Vitner: La centenarul nașterii Eminescu (Eminescu születésének századik évfordulóján). Lupta de clasă, 5. sz., 91. l.

¹⁸ A Magányos Lélekben írja: „És mindezt (hegemonia. stb.) az üres fejűek a magyar nép nevében hirdették, mely jó és szelíd, mint minden más nép, addig, míg meg nem részegítik s amely egyenesen predestinálva látszik arra, hogy békében és testvériségben éljen a románokkal.” Geniul pustiu, ed. Scurtu, 1909, 81.

¹⁹ Călinescu, Opera lui Eminescu, 1935, Buc. I. 136. lap.

²⁰ I. Vitner, i. m. Lupta de clasă, 5. sz.

párthoz vitte közel az a körülmény, hogy a konzervatív Junimea volt az *egyetlen* olyan irodalmi társaság, ahol mégis csak felvetődtek a problémák s amelynek tagjai között találjuk egy ideig a nagy meseíró Creangát és a drámaíró Caragiale-t is. Így tudták a konzervatívok Eminescut behálózni és rávenni arra, hogy költeményein változtasson. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a költő könnyen tette meg a Junimea által követelt engedményeket. Eppen Caragiale mutat rá visszaemlékezéseiben, mennyi rossz percet szerzett Eminescunak a Junimea.²¹ Maga a költő szatíráiban, leveleiben többször élesen bírálja a Junimea kritikai módszereit és ismételten bejelenti, hogy nem fog többet írni. Tény azonban, hogy tiltakozásai ellenére sem szakított Eminescu a konzervatívokkal s ezek így érvényesíteni tudták hatásukat költészetében is. Megzavarodásában azonban döntő szerepet a romániai társadalmi és gazdasági viszonyok játszanak. Mikor rájött arra, hogy a nagybirtokosokat képviselő konzervatív párt, mely a pátriárkális mult visszaállításáról prédikált, nem tud és nem akar változtatni az elnyomottak helyzetén, szembefordult vele, de mivel a munkásosztály forradalmi szerepét nem ismerte fel s nem látta, hogy melyik osztályra támaszkodhatna, mindinkább a pesszimizmus felé hajolt. Maga írja: „Nyolc éve, mőia visszatértem Romániába, kiábrándulás kiábrándulást követelt és olyan öregnek, olyan fáradtnak érzem magam, hogy hiába veszem kezembe a tollat...“²² A jelen sötétsége elől Eminescu a multban, a képzelet világában és a meg nem értett egyedül álló lángész mítoszában keres menekvést. Ennek a pesszimizista lírának egyik kiemelkedő szép verse a Luceafărul (Esti csillag), melyben a költő népmese anyagba oltotta világmegvetését.²³ A filozófiai alapokon álló pesszimizmust fejezi ki a legélesebben a Glossza című verse:

Évre év jön, évre év megy,
minden új és minden ódon.
Mi rossz és jó, meg ne tévedj,
vésd eszedbe minden módon.
Bízni balga, félni dőre:
nincs hullám, mely el nem illan,
Bármí csábít hajt előre,
légy közömbös holtodiglan.

(Dside Jenő ford.)

Ez a harerről való lemondást hirdető költészet tetszett a román uralkodó osztályoknak s ezért emelték ki éppen Eminescu pesszimizista vonásait. Pedig a pesszimizmus mély lázadást takar, mely előtör ennek a korszaknak szatíráiban. Költői levelében Eminescu élesen elítéli a vezető osztályok megvető magatartását a kultúra munkásaival szemben, megbélyegzi az álhazafiságot és a politikai demagógiát és a torz burzsoá szerelem-felfogást.

Hogy mennyire a román vezető osztályok kizsákmányoló rendszerének eredménye a pesszimizista világfelfogás, azt bizonyítják Eminescu szerelmi és természetí versei. Teljesen igaza van a költő első marxista értékelőjének, a román munkásmozgalom kialakulásában nagy szerepet játszott C. Dobrogeanu-Gherea-nak, amikor azt állítja, hogy a „költő alaptermészete inkább az optimizmus és idealizmus volt mint a pesszimizmus“.²⁴ Ez csillan ki akkor,

²¹ Erre a kérdésre vonatkozólag: I. Vitner: Câteva momente din viața lui Eminescu (Néhány mozzanat Eminescu életéből). Scănteia, 1950. I. 15.

²² Vlahuță, Clipe de liniște, Buc., 1907, 275. lap.

²³ Maiorescuék ezt a verset is meghamisították azzal, hogy kihagyattak néhány az istenre vonatkozó versszakot, J. Popper: Criticilor mei și concepțiile despre artă ale lui Eminescu (Kritikusaimhoz és E. művészeti felfogásai), Viața Românească, 1949. dec. 258. I.

²⁴ D. Gherea, Eminescu, Critice, III. 121. lap.

amikor szerelemről és a természetről ír. A burzsoá irodalomtörténet szerette Eminescut úgy beállítani mint az „elvont“ szerelem költőjét s itt aztán a pszichoanalitikának tág tere nyílt mindenféle magyarázatra. Hamis ez az állítás: a szerelem nagyon konkrét formában jelentkezik ezekben a versekben s a költő megéneklí azt a vágy feltámadásától az elválásig.²⁵

A szerelem legtöbbször természeti keretben jelenik meg és itt a *l'art pour l'art* kritikusai is kénytelenek voltak elismerni, hogy Eminescu természetszemlélete lényegében különbözik a nyugati pesszimista költők felfogásától. A természet, épúgy mint a román népköltészetben, egyúttérez az emberrel minden örömeiben és bánatában. Ennek a szolidaritásnak nagyszerű kifejezése a *Csak egy vágyam maradt* című költemény.

Csak egy vágyam maradt:
Halálomat érjem
lágy esti fény alatt
a parti fővényen.
Almom szelíd legyen:
Erdő közel és ég,
derűs csoda-kékség
nagy távol tengeren.
Nem kell zene, bágyadt
gyászpompa, ravatal —
fonnátok fiatal
gallyból puha ágat.

Komor fenyőkön át
a hajnali csillag,
csillog s ideballag,
mint meghitt jóbarát.
Jajonganak az éjben
Zordon hullámdalok:
És én elporladok
magányom ölében.

(Dsida Jenő ford.)

Az eminescui mű ellentmondásaira még élesebben rávilágítanak hírlapi cikkei, melyeket itt csak érinteni tudunk. Mint már említettük a költő a konzervatívok mellé áll, mert maga is úgy látja, hogy egyedül a kapitalista fejlődés az oka a nép nyomorának. Azt nem veszi észre, hogy a nagybirtokosok, ha érdekeik ütköznek is az ipari burzsoázia érdekeivel, lényegében szövetségesei ennek a burzsoáziának a tömegek kizsákmányolásában. Ebből az alaptételből ered sok helytelen következtetése. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy sok kérdést nem lát meg világosan és nem bírálja a konzervatív politikát is. Helyesen értékeli a munka szerepét a társadalomban és a dolgozók helyzetével foglalkozva hiteles képet fest azok nyomoráról.²⁶ A kizsákmányolást azonban elsősorban a parasztsággal kapcsolatban ostromozza s mivel a munkásosztály jelentőségét nem ismeri fel, azt állítja, hogy a társadalom egyetlen pozitív osztálya a parasztság. A román burzsoáziát támadva harcol a mindjobban terjedő kozmopolitizmus ellen, de sokszor a sovinizmus hibájába esik. Nacionalista szemszögből ítéli meg az erdélyi nemzetiségi kérdést

²⁵ Maria Banuş, *Natura și dragostea în poezia lui Eminescu* (A természet és szerelem E. költészetében). *Viața Românească*. 1949. dec. 235. és N. Moraru: M. Eminescu și timpul său (E és kora) *Studii și eseuri*, 270. l.

²⁶ „A munka a modern világ törvénye, ahol a dologtalanoknak helyük nincs.“ — Elenismul, *Curierul din Iași*, 1876. V. ö. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, Buc., 1905. I. 127. lap. — A munkásság kizsákmányolásra: *Repausul de Duminecă* (A vasárnapi pihenés), i. m. 235. lap.

is, mert nem tud különbséget tenni kizsákmányoló és kizsákmányoltak között, nem látja, hogy az erdélyi magyar munkást és parasztot épúgy kizsákmányolják a magyar uralkodó osztályok mint a román parasztot. Itt azonban ki kell emelnünk azt, hogy Eminescu ezzel a kérdéssel kapcsolatban helyesen követelte a népek közötti egyenjogúságot, s ez a felfogása élesen elválik az említett nacionalista elemektől. Ausztria-Magyarország nemzeti-ségi problémáit vizsgálva megállapítja: „Más nem uralkodhatik itt csak maguk a népek és a hatalmat másnak mint a népnek átadni — ellenük elkövetett véték.” „Itt nem két népre vagy éppen csoportra gondolok — hangsúlyozza Eminescu — hanem minden népre.”²⁷ Ezt a gondolatot még határozottabban kiemeli, amikor ezt írja: „Az uralkodók és elnyomottak emlegetésének meg kell szűnnie; egyenlőjogú népek között egyenlőjogú népnek kell lennünk.” Másutt így fejezi ki ezt a gondolatot: „Minden népet értékének megfelelő helyre kell emelni ... minden nép sajátos életre vágyik és egyensúly csak a népek egyenjogúságából fakadhat.”²⁸

Mindez azt bizonyítja, hogy Eminescu politikai munkásságában épúgy mint költészetében megtaláljuk a haladó, jövőbe mutató vonásokat. Hogy ezek mellett helytelen nézetek is vannak, az azzal magyarázható, hogy a költő nem ismerte fel a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit s nem fedezte fel a munkásosztályt, azt a haladó erőt, mely a román népet kiszabadítja a feudális-burzoá szörnyszövetség szorításából.

* * *

Ezek az ellentmondások megvilágítják egyúttal Eminescu helyét a román irodalomban. Amint I. Vitner megállapítja, a nagy román költő a romantika folytatója, akinek munkásságában éppen csúcspontot ér el a román romantika.²⁹ Mint mindenütt — a romantika itt is ellentmondásaival együtt jelentkezik. Haladó vonásai átvezetnek a realizmushoz, retrográd elemei viszont folytatódhatnak a szimbolizmusban. Meg kell jegyezni, hogy Eminescu költészetében és művészi felfogásában sok realista elemet találunk. Így például véleménye szerint a költő feladata, hogy „aranytükörben mutassa meg azt a valóságot, melyben a nép mozog”.³⁰ A realizmushoz forduló költő nagyraértékeli Gogoljt, akiről megállapítja, hogy „típusait természet után formálta s ezek mindennapi emberek, olyanok, akiket a kozák sztyeppék közepén eldugott kisvárosokban lehet találni”.³¹ Erdemes megjegyezni, hogy Eminescu a Gogolj-szerű írók közé sorozta a mi nagy költőnket, Petőfit is. Sok realista elemet vett fel magába Eminescu költészete a népi irodalomból is, melyet olyan kiválóan ismert, s mely nagy segítségére volt abban, hogy kialakíthatta azt a nyelvet, mely a román irodalmi nyelv legtökéletesebb kifejezése és hogy megteremthette csodálatos formai eszközeit.

Az új, marxista-leninista román kritika harcban a burzoá hamisításokkal felfedte Eminescu művének értékeit, de világosan rámutatott ellentmondásaira is. A szocializmus útján haladó román nép ennek a műnek jövőbe mutató vonásait értékeli. „A társadalmi igazságtalanság leleplezése, a sok költeményben megénekelte, a szerelem vagy a természet nagyszerűségéből fakadó életöröm Eminescu költészetének értékes elemei — írja

²⁷ Să facem un Congres (Rendezzünk kongresszust), Federatiunea, 1870. ápr. 17—5.

²⁸ Echilibrul (Egyensúly), Federatiunea, 1870. — Eminescu, Scrieri politice, Cl. r. c., 15. lap.

²⁹ I. Vitner: Locul lui Eminescu în literatura română (E. helye a román irodalomban), Flacăra, 1950. I. 7.

³⁰ Echilibrul, i. m. 19—20. lap.

³¹ Comedia franceasă și comedia rusească (A francia és az orosz vígjáték), Eminescu, Scrieri pol. și lit., 1905. I. 343.

I. Vitner — és e költészet maradandó magvát képezik. Gyökerük a költő nép- és hazaszeretete³²

Ezeket a vonásokat vette figyelembe Leonidze, a nagy szovjet költő, amikor az Eminescu-ünnepségek során kijelentette:

„A nép költője, vértanú költő volt Eminescu, aki szíve melegének fényével világította meg a nép fénytelen útjait. A nép szenvedése mély visszhangra talált lelkében — a költő felemelte szavát az elnyomottak, a rabságba taszítottak érdekében. Csodálatos lírája, mely tele van az élet, a természet, a nép szeretetével, nemcsak a román költészet egyik dísze. Minden olyan költő mint Eminescu, más népek tulajdona is.“³³

³² I. Vitner, i. m. Lupta de clasă, 5. sz.

³³ Scănteia, 1950. I. 14.